Ode aan het Caritas-project

Het Kanunnik Petrus Jozef Triestplein in KARUS Melle geniet internationale erkenning en baart tegelijk zorgen. Het eigenzinnige plein werd als monumentale buitenruimte geopend in 2016 naar ontwerp van architecten De Vylder Vinck Taillieu. De projectdefinitie was een onverwachte vluchtlijn in een participatief proces opgestart in 2014 onder leiding van BAVO waarin psychiaters, directie, personeel én patiënten nadachten over het psychiatrisch centrum van de toekomst. Vandaag is de toekomst van het plein onderwerp van discussie. Scenario's variëren van restauratie tot inkrimping en sloop. Nu de toekomst nog open ligt, blik ik terug op de unieke geschiedenis.

Veel gedoe over hekken

Na de natte zomer van 2021 werd de toegang afgesloten naar de bovenste verdiepingen uit vrees voor inzakken van houten vloeren. De afsluiting doet bij menigeen de wenkbrauwen fronsen, al hoeft het niet te verbazen dat de patiëntveiligheid voorop staat in een psychiatrische context. Reeds vanaf het moment van conceptie was er discussie over openheid. Op tal van het plaatsen is het plein dan ook goed voorzien van hekwerk. De afsluiting raakt bovendien een therapeutische logica. Het gesloten hekwerk aan de trap bleek ideale aanleiding om met patiënten in gesprek te gaan over angsten, iets wat veel moeilijker is op de gebruikelijke toevluchtsoorden in donkere momenten.

Een andere therapeutische dynamiek toonde zich in de jojo met hekwerken rond de trappenhuizen. De eerste beelden van het Triestplein tonen een laag hekwerk. Later werd het hek verhoogd tot aan het plafond. Nog later verdween het volledig en verplaatst naar de tweede verdieping. Het openen van de trap was een surrealistisch compromis om het veiligheidsprobleem op te lossen door de veiligheidsmaatregelen weg te nemen, maar wel de ramen te sluiten. De oplossing kwam er nadat patiënten de hekwerken interpreteerden als een gebrekkig vertrouwen van het instituut in herstel van zelfregie.

Utopische ruïne

De monumentale buitenruimte moest een adres creëren in wat benoemd werd als de oceaan van groene leegte in het ziekenhuis. Het Sint-Jozefpaviljoen werd daarom omgevormd tot een plein dat open staat naar alle richtingen, zelfs naar de hemel. Het plein kreeg geen specifieke functie toegewezen, behalve het scheppen van een ruimte van mogelijkheden. Zo fungeerde het plein door de jaren heen als platform voor therapiesessies, vergaderingen, begeleide wandelingen en meer. Informeel gebruik was zichtbaar in de steeds veranderende choreografie van stoelen, smeulend hout, overblijfselen van fastfood, graffiti op muren, kapot hekwerk, enzovoort.

Een bijzondere manier waarop de ruimte van mogelijkheden tot realiteit werd, waren de vele fantasieën over het gebruik van het plein. In de wandelgangen hoorde je talloze ideeën over de toekomst: activiteiten die zouden plaatsvinden, serres die verschoven werden naar de voortuin, schilderen op muren, aanplanten van moestuinen, openmaken van het ondergronds waterreservoir… Een kniesoor maalt erom dat van al die mooie dromen niets terechtgekomen is, het wonderlijke is dat het plein functioneerde als afgebakende plek om te dromen over het psychiatrisch centrum van de toekomst.

Het proces onderbreken

Tenslotte staat het Kanunnik Triestplein symbool voor wat we met een knipoog benoemden als de bouwneurose in de psychiatrische kliniek. Erfgoed uit 1904 werd met het gemak van een lege balpen vervangen door een nieuw gebouw dat beloofde alle problemen op te lossen. Het bescheiden idee was om in schoonheid afscheid te nemen van het paviljoen en de sloop ervan te documenteren door een fotograaf. Ook een creatief therapeute ging met een camera in de hand op stap met patiënten. Het fotografieproject haalde uiteindelijk slechts de eerste ronde. De beelden van afbraak prikkelden de verbeelding.

In de werkgroepen ontstond groot enthousiasme om het bouwval te gebruiken als landschappelijk element, zoals met kerken en kastelen. De woorden van Parsifal dienden als inspiratie: *"Slechts één wapen deugt: alleen de speer die u trof, kan de wonde helen."* De ongewone projectdefinitie was slechts denkbaar omdat het gebouw al van de mentale kaart was gewist, in normale omstandigheden zou het voorstel weggezet zijn als een idiotie. Het provocerende ontwerpvoorstel sloot naadloos aan bij de ambitie: het half gesloopte paviljoen kreeg een feestelijke uitstraling en bezoekers konden even verwijlen in het moment van de afbraak.

Coda

Het Kanunnik Triestplein is geen doorsnee vastgoed en mag zo niet beoordeeld worden. De participatieve visievorming begon met de vraag naar de architecturale kwaliteiten van het psychiatrisch centrum van de toekomst. De inzet was

een ruimtelijk masterplan met het oog op nieuwbouw. De monumentale buitenruimte belichaamt het ene punt waarin het hele proces plots in versneld tempo opnieuw doorlopen werd. Algemeen directeur Herman Roose noemde het een *recursief moment*. De herneming was geen verlies, maar een winst, want het gebeurde met inbegrip van het kader van de sloop én opende tal van andere vluchtlijnen naar de toekomst.

Gideon Boie
BAVO/Faculteit Architectuur KU Leuven
Beeld: Filip Dujardin